

Waddenzee - Waddenland

*Cultuurhistorische aspecten van het Internationale
Waddengebied.*

Lezing Helderse Volksuniversiteit – Den Helder 2 februari 2017

Dr. Meindert Schroor (portefeuillehouder Cultuurhistorie
Waddenacademie)

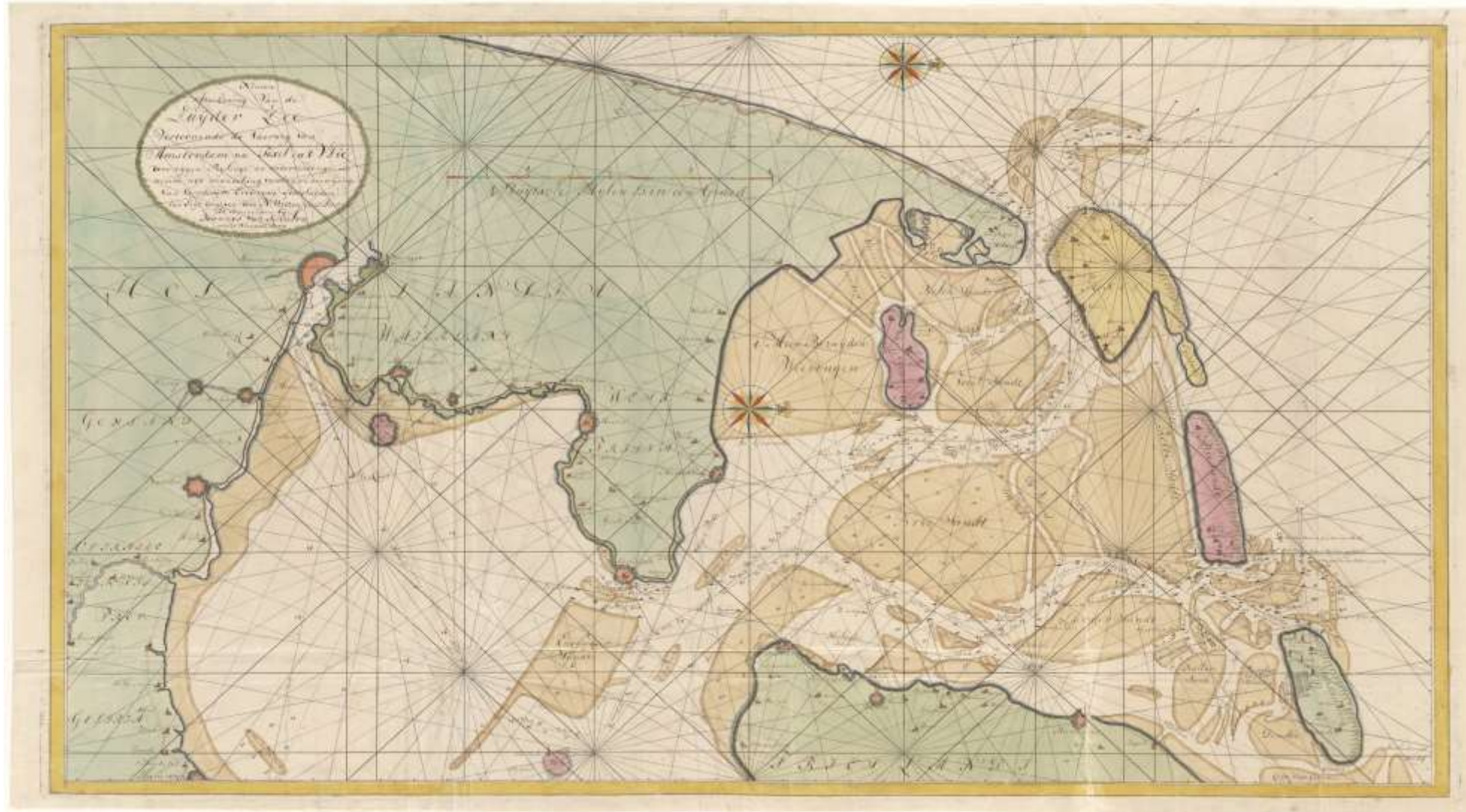
waddenacademie

- *Lezing
driedeling*

- Iets over
Waddenacademie en
inleider.

- Historische geografie
Noordkop en Texel.

- Hoofdmoot:
Cultuurhistorie
international
Waddengebied

Portefeuilles Waddenacademie

Ecologie

Geowetenschap

Sociale en ruimtelijke economie

Maatschappij en cultuur-
historie

Klimaat en water

Doelstellingen

- **het identificeren van domeinoverstijgende kennisleemtes** ten behoeve van de duurzame ontwikkeling van het Waddengebied en het articuleren van voor het Waddengebied relevante onderzoeksvragen (*Agenderen*);
- **het bevorderen van een samenhangende onderzoeksprogrammering** op regionaal, nationaal en internationaal niveau (*Programmeren*);
- **het bevorderen van informatievoorziening en kennisuitwisseling** in en tussen de kenniswereld, overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties (*Informereren*).

Waddenland Outstanding

Symposium on the History, Landscape and Cultural Heritage of the Wadden Sea Region

17th symposium of the Waddenacademie
Husum, Germany, 1-3 December 2016

www.waddenacademie.nl

Organizing partner

Sponsoring partner

Historische geografie omgeving Kop van Noord-Holland

- Gangbare gedachte is dat Waddengebied zich van Den Helder tot Esbjerg uitstrekt.
- Werkelijkheid is anders. De wadden, het waddengebied begint bij Petten.
- Waddeneilanden met strandvlakten daartussen gescheiden door zeegaten (Zijpe, Heersdiep, Marsdiep)

Ghedeone et quatuordecim reges regni Anglorum, quibus
 dicitur huiusmodi regni reges esse in regno Anglorum
 Eiusdem regni reges Anglorum

Der Schilling
 S. Brandaer
 Overhuffen
 Occident. terra
 Westfrisia

West Frisia Occidentalis
 Almus in Westfrisia quatuordecim reges regni Anglorum
 Eiusdem regni reges Anglorum

Der Schilling
 S. Brandaer
 Overhuffen
 Occident. terra
 Westfrisia

MARE SEPTENTRIONALE
 Die Noordt Bee

Die Zuyder Bee
 Koningder Dorch
 Die Noordt Bee

Almus verhoort hem Thiel, alst Oost te Noorden
 van v. 12 drie mylen.
 Almus verhoort hem Huisfchoonen, alst Oost
 Zuyde Oost te v. 12 drie mylen.
 Almus verhoort hem t'Oech, alst dries van v. 12
 tre mylen.
 Almus verhoort hem Campendwyn en Egmond op Zee
 als men daer huijffens zegt.

Bestrijdinge vande vermaerde stroomen Telle
 ende Tmaersdij, op s'vichende Indt Zuyder
 Zee vooch Eenduffen te Amstredam met
 alle de sondt platen en oock op te s'vich stroomen
 gheliken

Almus verhoort hem t'Oech, alst dries van v. 12
 tre mylen.
 Almus verhoort hem Campendwyn en Egmond op Zee
 als men daer huijffens zegt.

Honestis ac praestantibus Senatus Populi
 Romani in Augustum
 P. P.

Die Noordt Bee
 Almus verhoort hem t'Oech, alst dries van v. 12
 tre mylen.

- In feite vier Waddeneilanden tussen Petten en Texel:
 - Ketelduin
 - T'Oghe (Callantsoog)
 - Ooghduin (latere Donkere Duinen)
 - Huisduinen

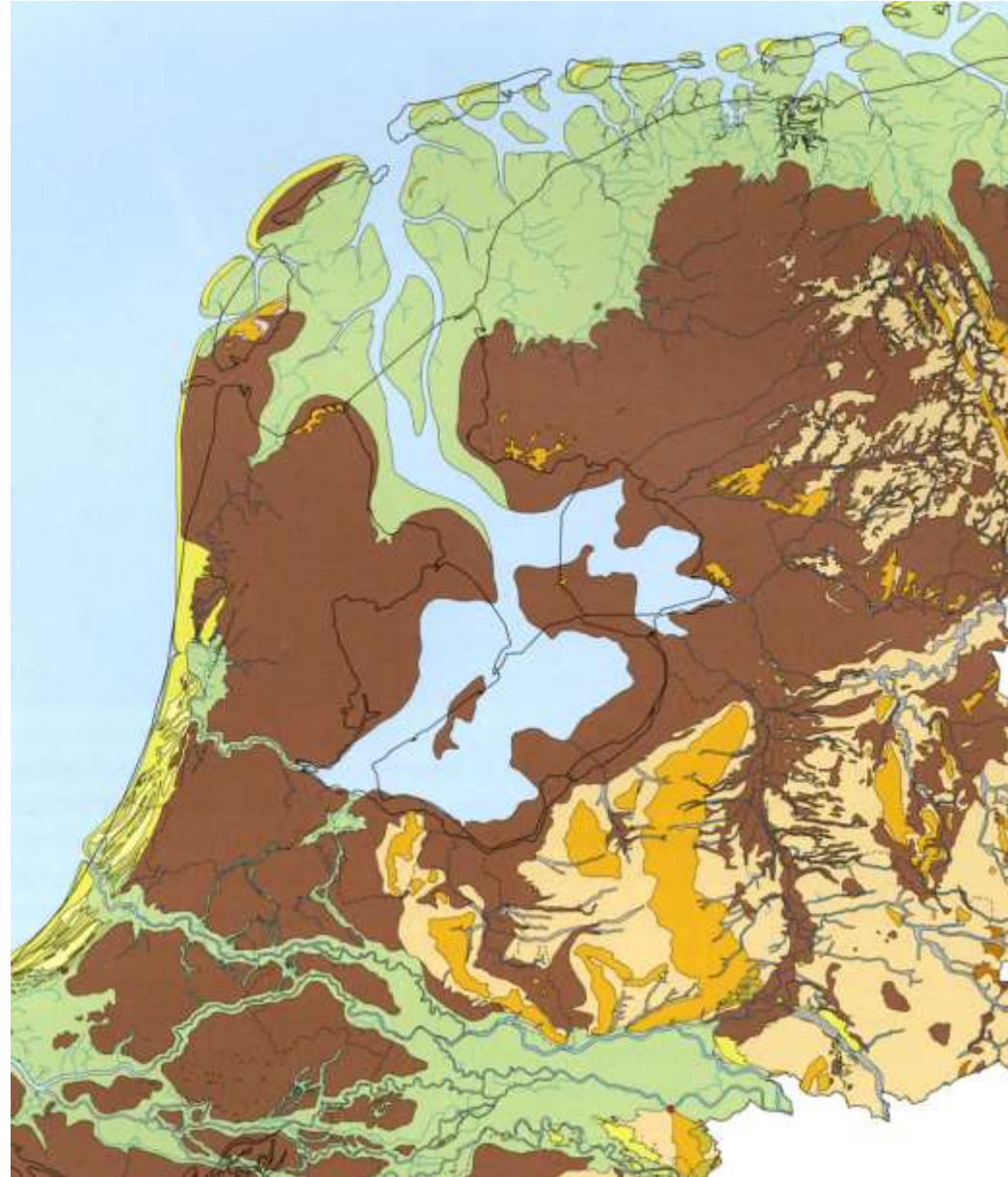
Jan van Scorel, ca. 1553. Zeegaten, 'de cleyne Zijp' en 'de grote Zijp': twee, eigenlijk drie Petten's.

Zijpe door Jan van
Scorel ca. 1553
Detail kaart
t'Ooge
(Callantsoog) met
Oogmersgat ten
noorden (links)

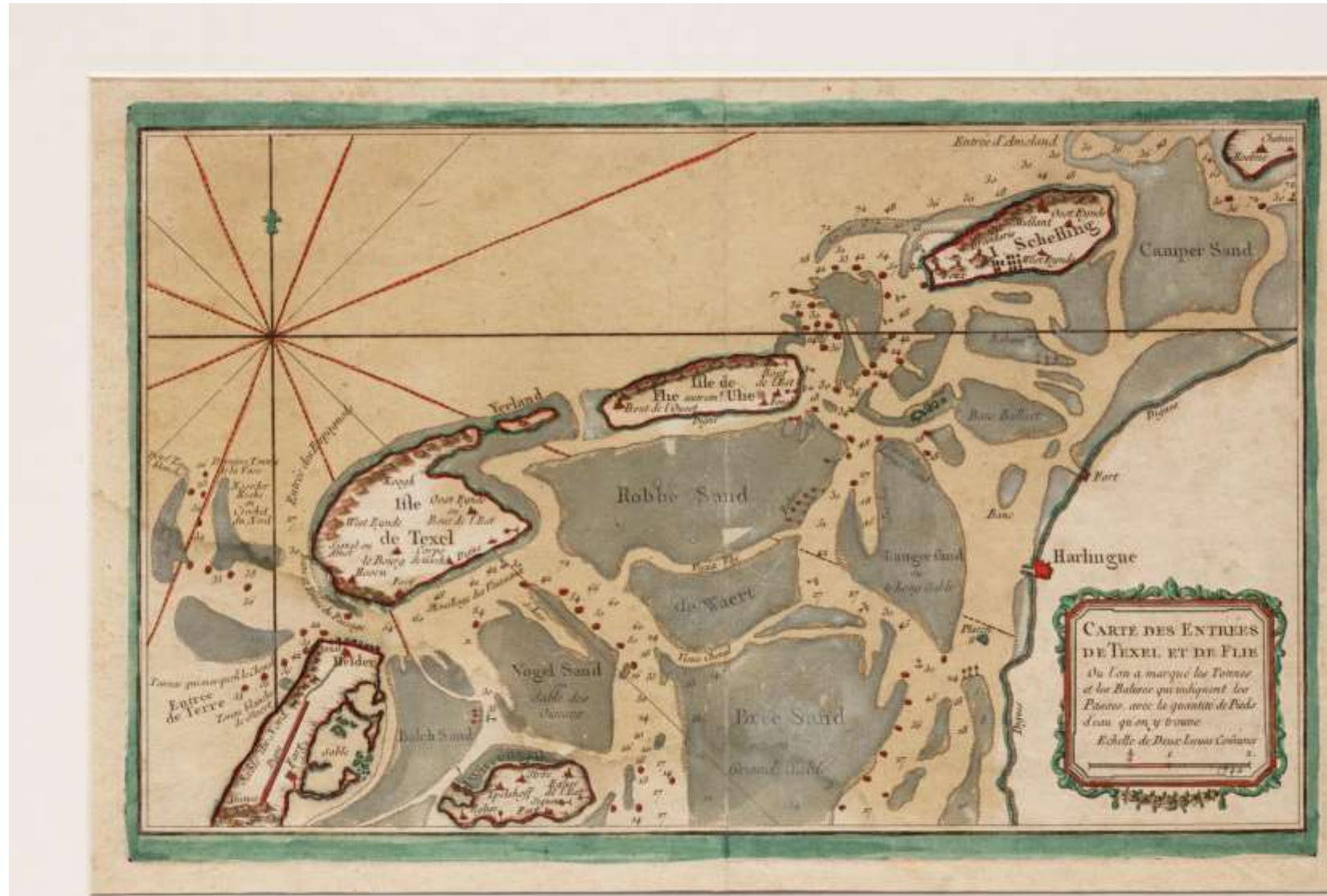
- Dynamisch landschap
- Reconstructie ca. 100 AD
- Aanvankelijk gesloten kust waar steeds meer gaten in werden geslagen
- Kaart: Peter Vos, 2011

Detail uit sGrooten
1573. Texel bestond
uit twee eilanden

- Sluiten van zeegaten door middel van zanddijken: Oldenbarneveltsdijk (1610/1611), die het Heersdiep afsloot en de Zanddijk Texel (1630) die het Anegat afsloot.

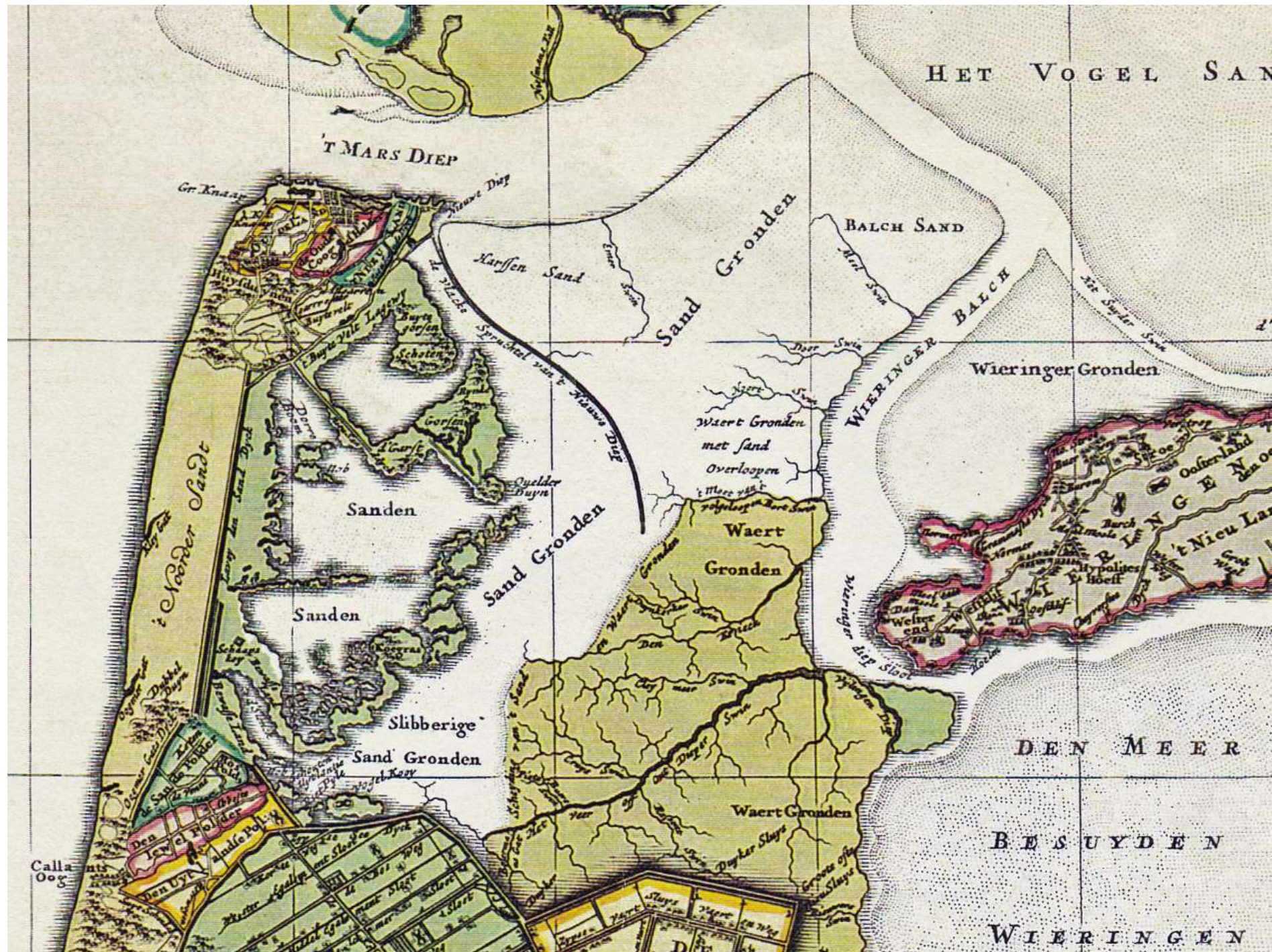
Achter de strandvlakten en eilanden lagen kwelders (gorssen, heller (vgl. Duitse woord voor kwelder) en zandplaten.

Deels bepolderd o.a. Oude Land, de Koog en Nieuwlanderpolder (1505)

Goed zichtbaar op deze kaart van Huisduinen door Lourens Pieters 1577. (Kaart uit: Jan T. Bremer, Husidina, 2014)

Wat verder van zee, met minder krachtige stromingen de slikkiger gronden zoals zavel en kleigronden (waardgronden)
Bron: MBSOV

- Behalve zanddijken en kleine bedijkingen ook grotere kustpolders, zoals de Zijpe (1597)

- Of de Wieringerwaard (1610)

Voornaamste bedijkingen in de 'Kop'

- Polder Burghorn 1456-1461 (315 ha.)
- Jewelpolder (Callantsoog) 1536 (ca. 200 ha.)
- Zijpe en Hazepolder 1553 (definitief 1597) (6.250 ha.)
- Wieringerwaard 1610-1611 (1.800 ha.)

Grote bedijking van Waardgronden volgens octrooi 1629 niet doorgegaan. In de 19^e eeuw in tweeën bedijkt:

- a. Koegras 1818 (i.v.m. aanleg Groot Noordhollandsch Kanaal) (3.960 ha.)
- b. Anna Paulownapolder 1844-1847 (5.030 ha.)

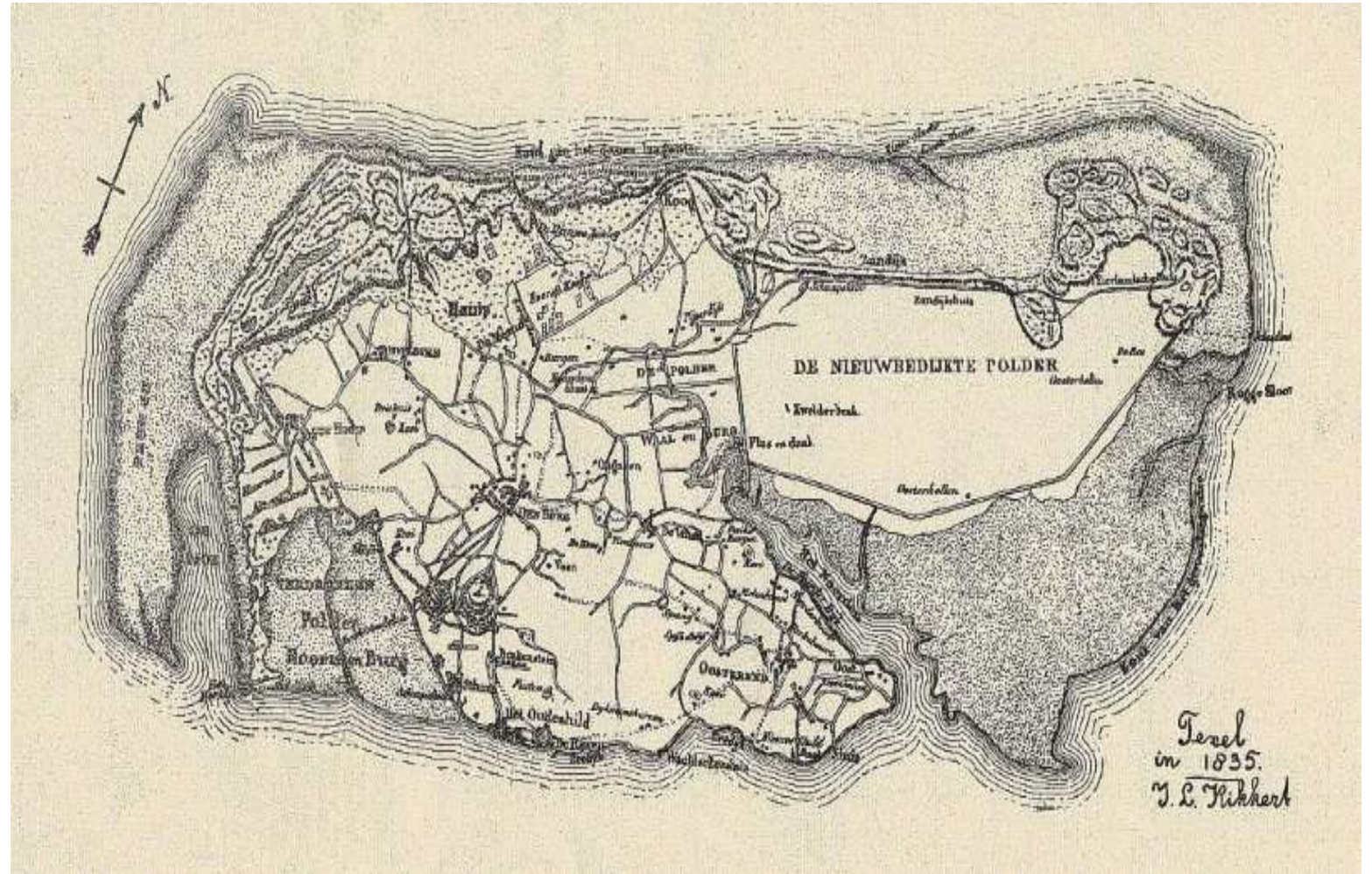
Verdere bedijkingen: Waard en Groetpolder 1844-1847 (1.530 ha.)

Waard-Nieuwland bij Wieringen 1846 (465 ha.)

In kader Zuiderzeewerken: Wieringermeer 1927-1930 (19.950 ha.)

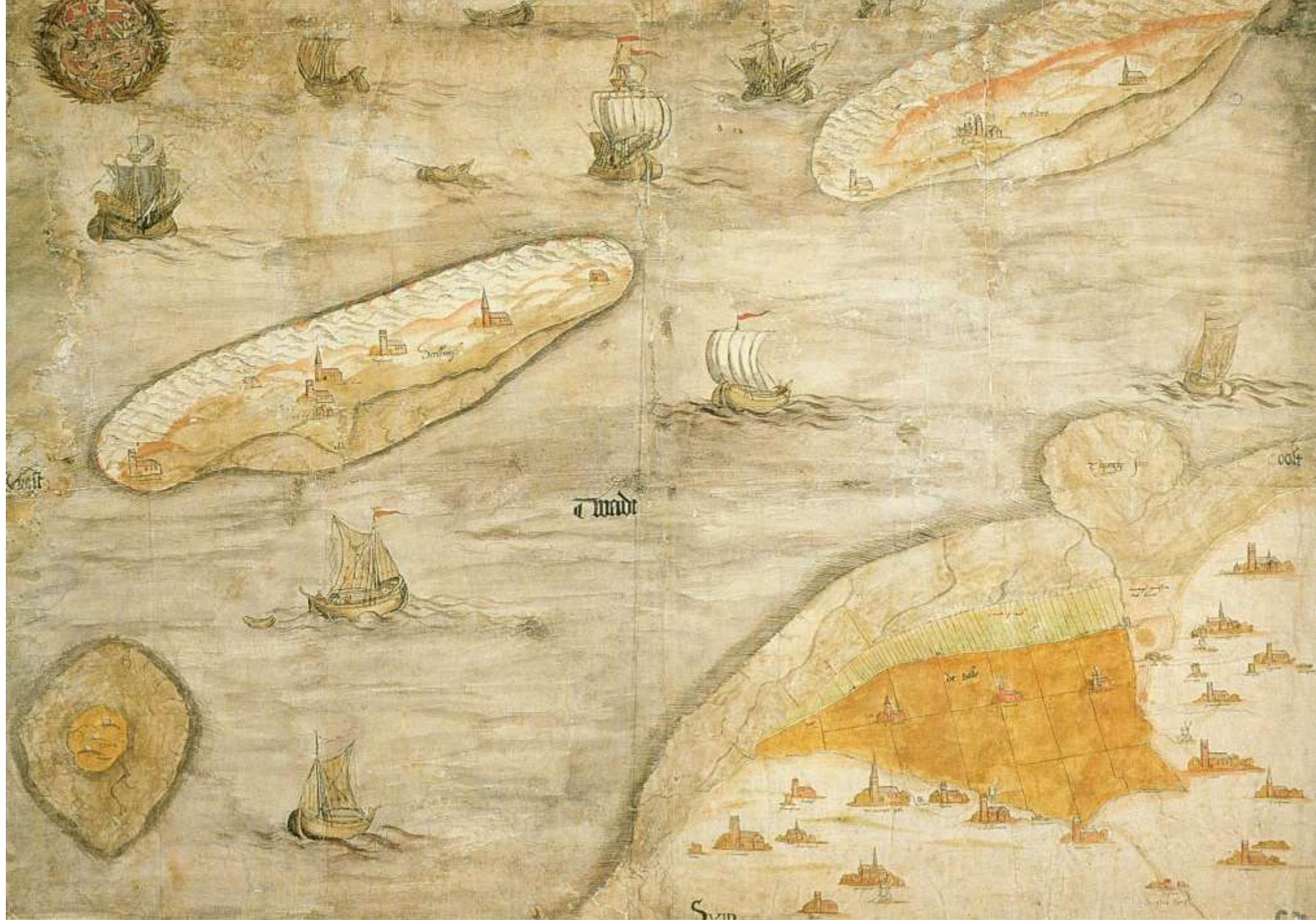
Bedijkingen op Texel

- Kuil, Grie en Wezenspijk (ca. 1426) (65 ha.)
- Burger Nieuwland (< 1436) (105 ha.)
- Waal en Burg (1488) (705 ha.)
- Hoornder Nieuwland (1649) (120 ha.)
- Prins Hendrikpolder (1768, diverse malen ingelopen, 1848 definitief) (497 ha.)
- Polder Eierland (1835, na eerdere niet uitgevoerde octrooien 1644 en 1753) (3.155 ha.)
- De Eendracht (1846) (250 ha.)
- Het Horntje (1848) (14 ha.)
- Het Noorden (1877) (788 ha.)

Landverlies en landaanwinst trad ook in andere delen van de Waddenzee op, bv. Harlingen 13^e-16^e eeuw (uit: M. Schroor, Harlingen, geschiedenis van de Friese havenstad, 2015) of zoals op de volgende dia de bedijking van Het Bildt (1505) op een kaart van Jacob Heeres, alias Pastouw uit 1545.

Internationale Waddengebied

- **Waar praten we over. De grenzen van het gebied**

International Space Station (ISS – Jeffrey Williams)

De Waddenzee Werelderfgoed

 Werelderfgoedgebied

Hondsbossche Zeewering

Blåvands Huk

Sociaaleconomisch en sociaal-cultureel onderzoek tot dusverre beperkt

Want: gebied door de meeste mensen niet als een eenheid wordt
ervaren.

- Grote overeenkomsten: om te beginnen landschappelijk aan de hand van de volgende dia's

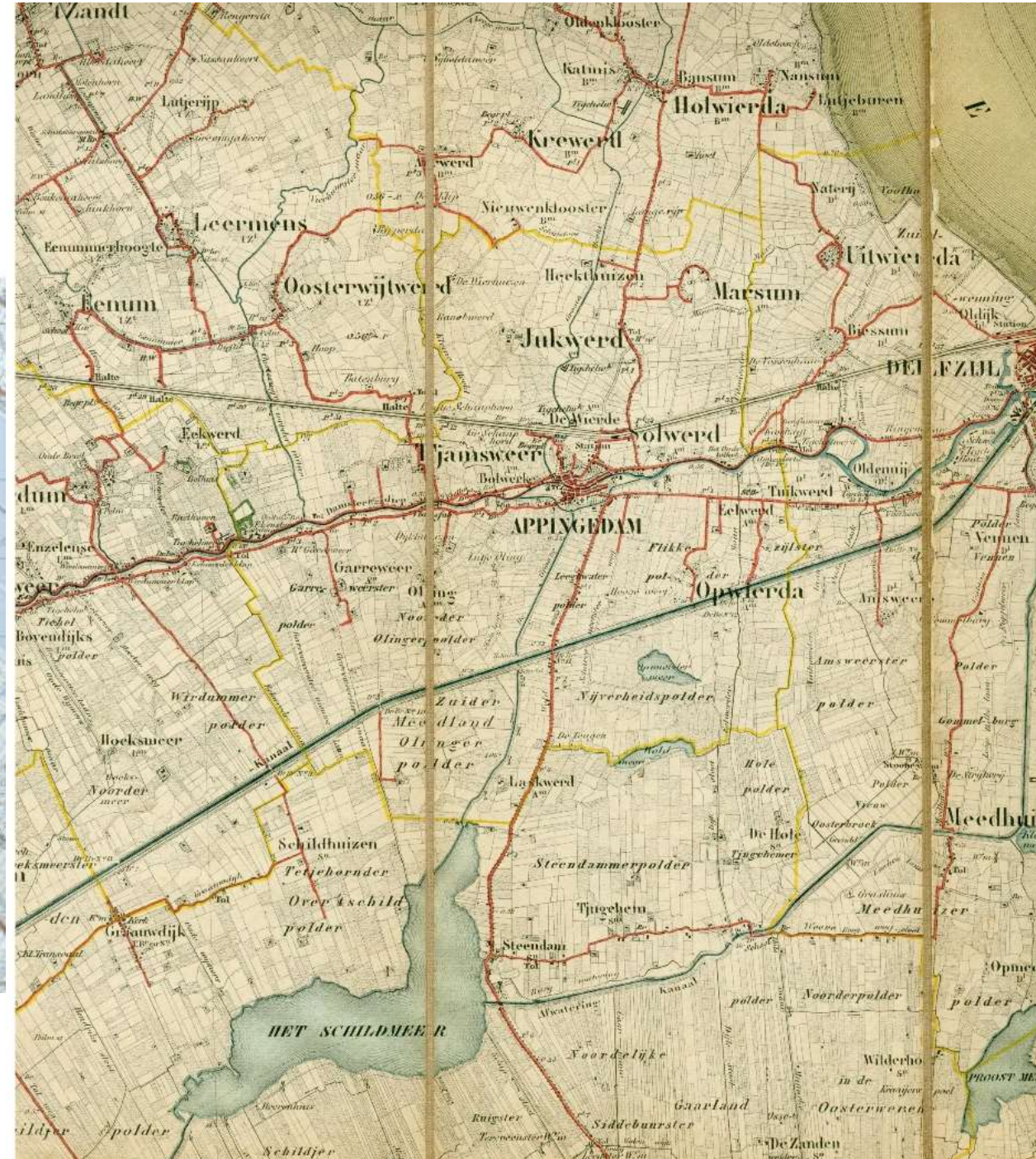
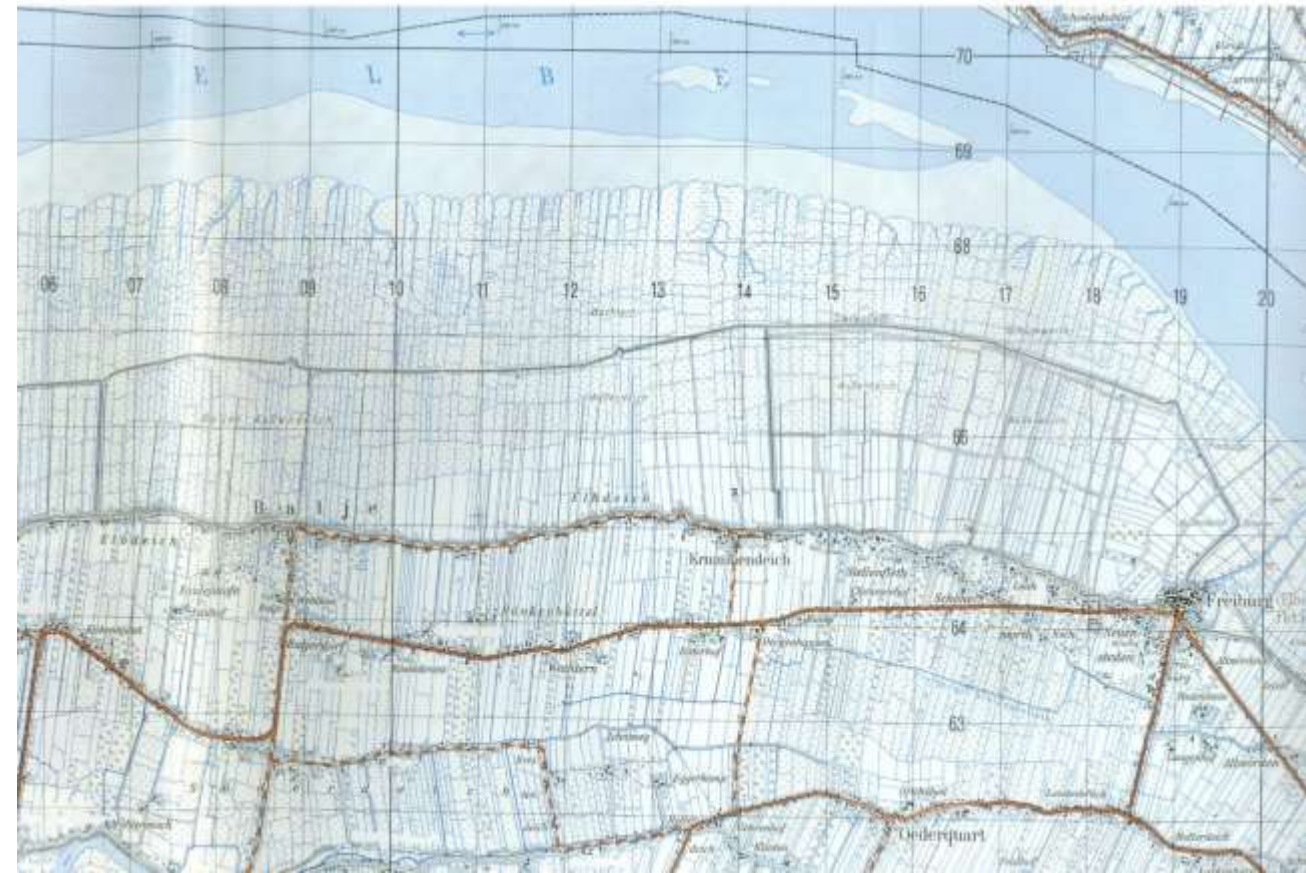

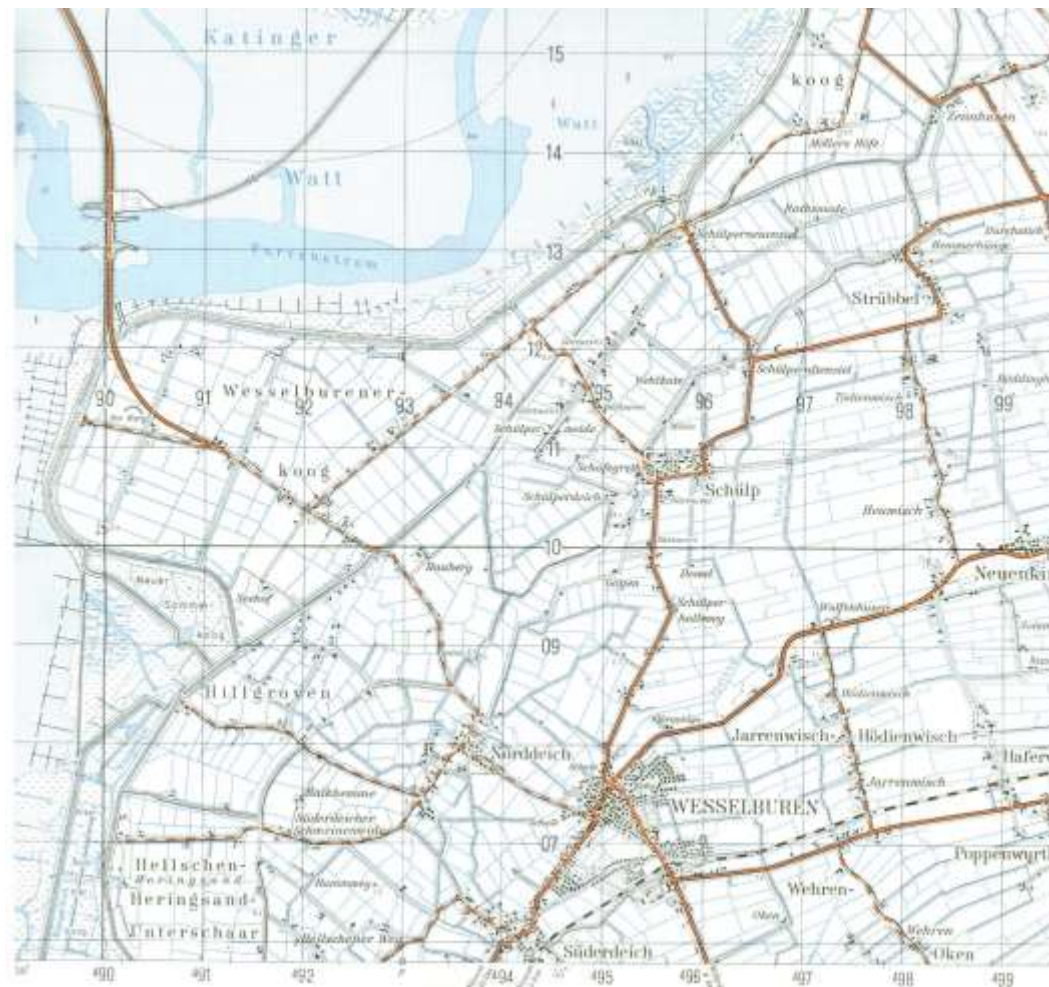
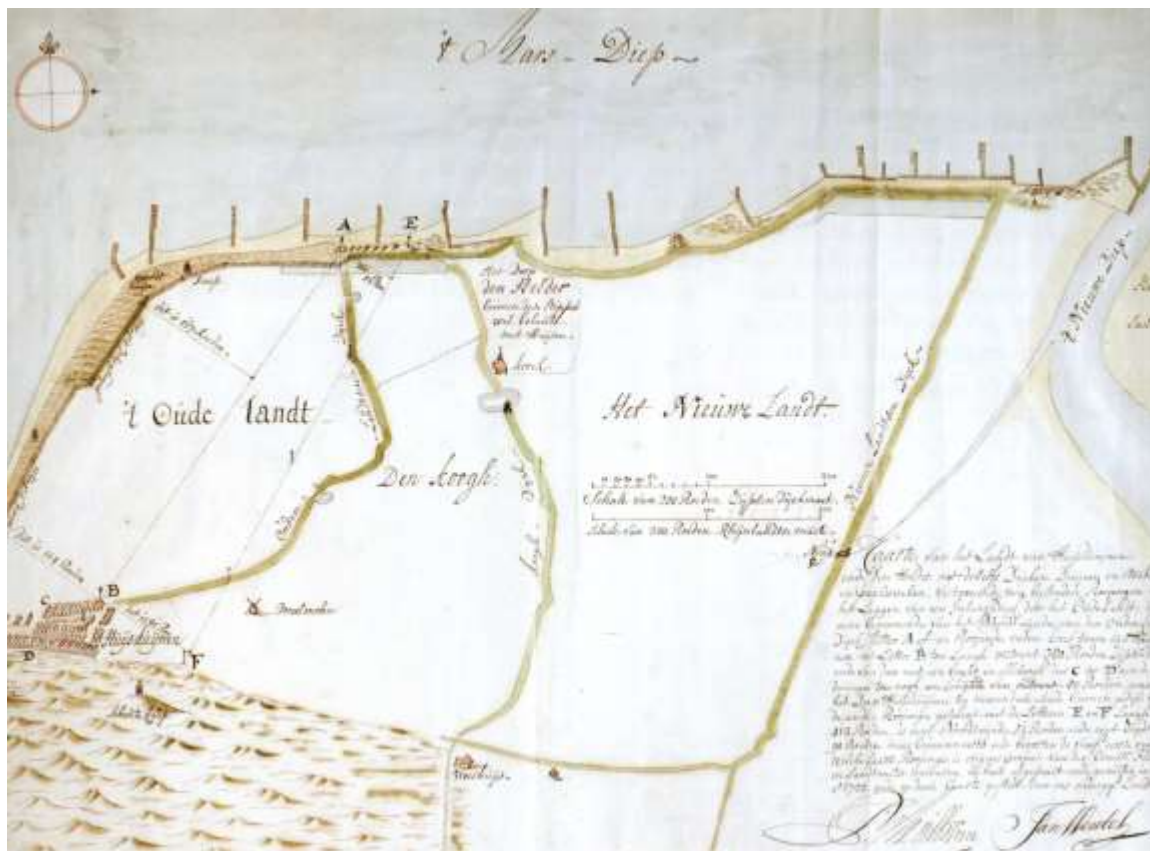
Landschappelijke overeenkomsten ook op topografische kaarten waarneembaar, bijvoorbeeld de ontginning van het venige achterland vanuit de vruchtbare kleistreken

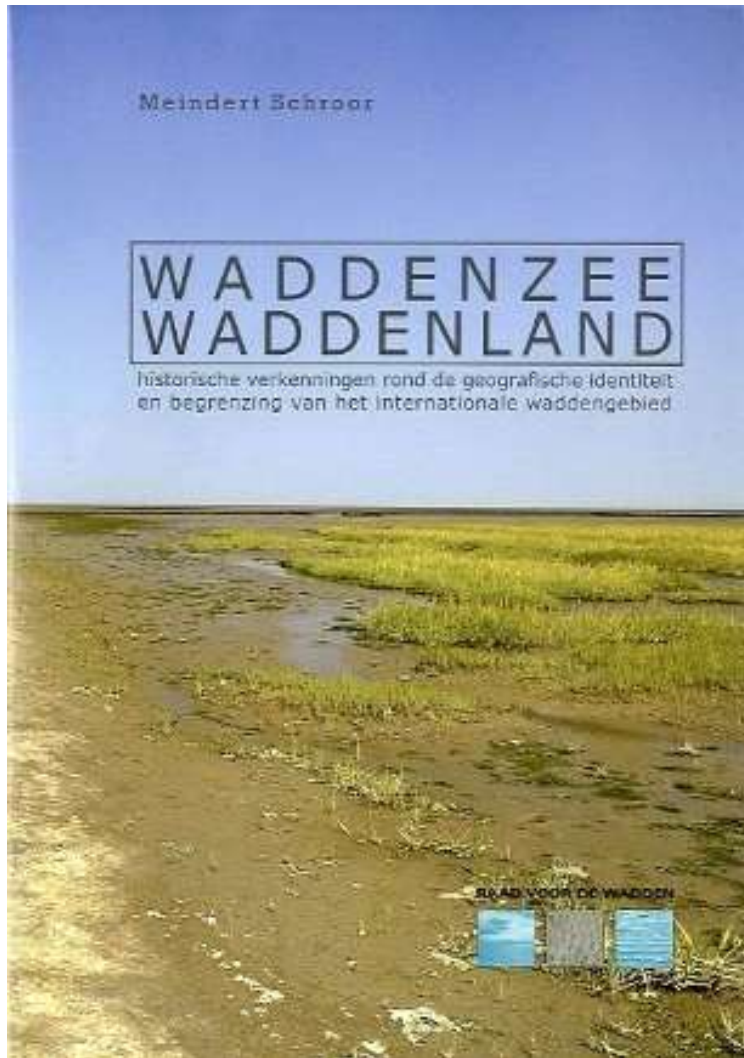

Kehdingen/Fivelingo

Kogen

- Intussen niet alleen samenhang tussen kuststrook en achterland, maar ook en vooral tussen de eilanden, de Waddenzee en het tegenovergelegen vasteland (kleistreken, Marschen, marsken)

WADDENLAND

WADDEN SEA REGION

- Vasteland ook sterk insulair karakter. In feite vormt het kleigebied een verzameling schiereilanden op de vaste wal.

De landschappelijke entiteiten van het Waddengebied

räume und Großlandschaften

- Tegenstelling vaste wal – Waddeneilanden, waarvan de meeste qua origine Fries zijn en waarop Friese dialecten worden of werden gesproken, maar die zich allesbehalve Fries beschouwen.

Kaart Wilhelm Höntzler, Oldenburgse dijken langs de Wezer, ca. 1614

- Vasteland overwegend met de rug naar de zee geleefd. Uitgezonderd enkele kustgemeenschappen (Den Helder, Wieringen, Harlingen, Wierum, Paesens, Zoutkamp, Termunterzijl)

Niettemin sterke (zee)handels- en
nijverheidstraditie (Harlingen 16^e-19^e eeuw, maar
ook Groninger Veenkoloniën 19^e, 20^e eeuw).

Sociaal-culturele beeld van het Waddengebied al even versnipperd. Uiteenlopende (deel)gebieden en uiteenlopende beelden (agrarisch, ambachtelijk, industrieel, maritiem)

A. De Zeven Friese Zeelanden

 Belangrijk aandeel Friezen aan ontginningen

Constate was het contrast tussen een vruchtbaar, rijk en dichtbevolkt kustgebied en een schraal, arm en dunbevolkt achterland

- In Nederland het begrip van de elders in de wereld als eenheid ervaren Friese eilanden (Friesische Inseln, Frisian Islands, Îles frisonne, Frisike Øer etc.) doorbroken door de aanduiding Waddeneilanden. (in 1811 voor het eerst gebruikt door Napoleon 'Îles des Wadden', hoewel nog tot ver in de 19^e eeuw term Noordzee-eilanden in gebruik bleef). Reden o.m.: drie van de vijf eilanden behoorden tot 1942 tot (Noord-)Holland en Ameland was tot 1801 semi-autonoom. Daarnaast in officiële stukken tot 1932 onderscheid tussen Zuiderzee en Friesche en Groninger Wadden.
- Begrip Friese eilanden door dominantie van Holland, dat ook als pars pro toto voor Nederland geldt, verdrongen.

N O R D - S E E

JUTLAND

SCHLESWIG

DANEN

FRIEDRICHSCHE INSELN

WIC

HELGOLÄNDER

HOLSTEIN

WEST- UND OST-FRIESISCHE INSELN

OST-FRIESLAND

OLDENBURG

HAMBURG

Lüneburger

- Begrip Waddeneilanden komt uit de Duitse koker. Na 1880 tot Nederland doorgedrongen, m.n. door geografen.
- Bv. Bos, *Leerboek der Aardrijkskunde*, 1875; Kramer, *Geographisch-Statistisch handboek*, 2^e druk, 1887.
- ‘Waterstaatsgeograaf’ Anton A. Beekman heeft het in zijn *Strijd om het bestaan* uit 1887 nog over ‘De Eilanden’.
- Waddenzee pas na 1905 ingeburgerd en na voltooiing Afsluitdijk per KB officieel gemaakt. Eerste boek uit 1935 ‘Terschelling, de parel van de Waddenzee.’

- **Het Waddengebied wordt vooral als natuurgebied waargenomen en is ook als zodanig als Werelderfgoed aangewezen. Het is de hoofdreden waarom er geen gedisciplineerde geschiedenis van het Waddengebied bestaat.**

Oorzaken:

- Eerste boeken gaan vooral over natuur
- Vóór 1905/1932 was in Nederland steeds sprake van Zuiderzee, Wadden en Noordzee-eilanden (vrijwel uitsluitend in natuurwetenschappelijke publicaties) of kortweg Eilanden.
- In Nederland Waddenkustland niet als een landschappelijke eenheid beschreven.
- Alleen vanuit Fries perspectief is sprake van een min of meer samenhangend beeld, een culturele samenhang, die vooral vanuit Duitsland wordt uitgevent.
- De marginalisering van Noord-Nederland verhinderde een duidelijke koppeling tussen Waddenzee en Waddenland, in tegenstelling tot het in 1871 een geworden Duitsland.

Eenheid vooral vanuit Duitsland gepropageerd en ook meteen de nadruk op het vasteland.

- Begon met Hermann Allmers' *Marschenbuch. Land- und Volksbilder aus den Marschen der Weser und Elbe* uit 1858. Nadat eerder in 1846 Johann Georg Kohl, *Die Marschen und Inseln der Herzogtümer Schleswig und Holstein* in hun samenhang had beschreven.

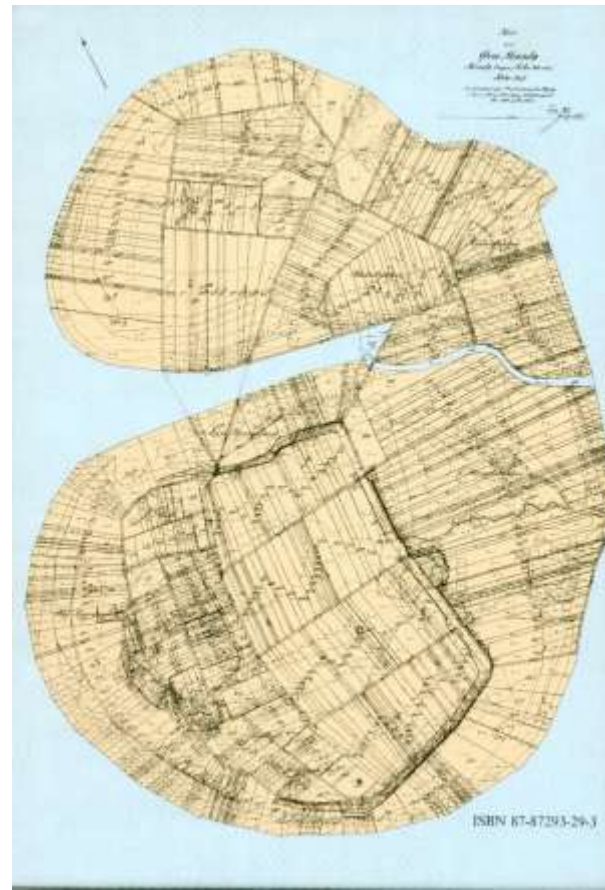

Tweetal invalshoeken van cultuurhistorisch onderzoek:

- Sociaal-economische evolutie van het Waddengebied
- Sociaal-culturele lijn: De verbeelding en waardering van het Waddengebied

Waddenzee was een rijk kustgebied dat (met meest nog op de eilanden tot circa 1930) overbevolkt was.

- Waddeneilanden het dichtbevolkte platteland van Nederland, als we de bevolking afzetten tegen de oppervlakte cultuurgrond.

Sectie E Duin

1. Blad

Waar mogelijk is gemiddeld

De Zuiderzee

Gem. **TERSCHELLING** in 6 Secties
 Sectie D in 2 Bladen
 genaamd *Hoorn*
 2. Blad van n. 5000 tot n. 5000

De Afmeting	Perceel Afmeting	Afmeting 2 Bladen
1000	1000	1000

*Deze plan is opgesteld op een tekening van 1790
 en is nu overgenomen op de 1:50000 tekening D.
 De afmeting van de 1000 is 1000
 1790*

De verbeelding en waardering van het Waddengebied

- Antwoord te geven op en invulling geven aan het ontbreken van een 'gedisciplineerde' – ik zou zeggen – geïntegreerde geschiedenis van het Waddengebied.
- Daarmee eveneens antwoord op ontbrekende kennis omtrent de uiteenlopende, veelal afwezige of op zijn best versnipperde percepties van het (inter)nationale Waddengebied.
- Samenwerking bevorderen van kennisinstellingen en integratie van kennis over sociaaleconomische en sociaal-culturele aspecten.
- Daarmee tevens agenda om het bewustzijn van de interne samenhang van het gebied in bredere kringen te verbreiden.

M

A

R

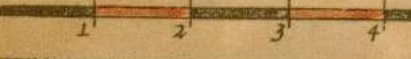
E

DE ZUY

DER

Z E E

Milliaria Germanica communia

ordt
an
dt

De

DE ZYRE

H O L

L A

I S

DE MEER

R S

De Waert

Kolhorn

Almerdorp

Beuwer

Amsterdam

Mareken

De Nes

Breesand

Wieringen

Wormer

Edam

Muyden

Den Abt

Leeuwarden

Sneek

Wierum

Wierum

Wierum

Der Schelling

Rooskerk

Wierum

Wierum

Wierum

Wierum

De Schelling

Wierum

Wierum

Wierum

Wierum

Wierum

De Schelling

Wierum

Wierum

Wierum

Wierum

Wierum

De verbeelding en waardering van het Waddengebied

- Antwoord te geven op en invulling geven aan het ontbreken van een 'gedisciplineerde' – ik zou zeggen – geïntegreerde geschiedenis van het Waddengebied.
- Daarmee eveneens antwoord op ontbrekende kennis omtrent de uiteenlopende, veelal afwezige of op zijn best versnipperde percepties van het (inter)nationale Waddengebied.
- Samenwerking bevorderen van kennisinstellingen en integratie van kennis over sociaaleconomische en sociaal-culturele aspecten.
- Daarmee tevens agenda om het bewustzijn van de interne samenhang van het gebied in bredere kringen te verbreiden.

E R M A N I C U M

De Noordt See

EMBDEN

COMITATUS

TUS

PARS COMITATUS
OLDENBUR
GENSIS

BREMENSIS EPIS

CORATUS
MOER PARS

Wijzen waarop

- Onderzoek naar literaire, populaire en wetenschappelijke beeldvorming met betrekking tot (delen van) het Waddengebied
- Samenwerking en integratie met instellingen op het gebied van cultuur, toerisme e.d.
- Het creëren van een databank, niet alleen van de vakliteratuur en de beschikbare bronnen, maar ook van literaire en andere werken m.b.t. het Waddengebied.
- Het instellen van een centraal documentatiepunt zowel naar de wetenschap als naar een breder publiek, zoals Tresoar als *Internationale Waddenbibliotheek* en documentatiecentrum (ervaring met publieksvoorzieningen en vanouds collectie gericht op de andere delen van het Waddengebied).
- Verbreiding en popularisering van kennis omtrent het Waddengebied (bv. door middel van Waddencafé's en lezingen voor de Helderse Volksuniversiteit).

- Daarvoor bij een breed publiek vaak onverwachte invlashoeken waarmee ik wil afsluiten aan de hand van vogelvluchtkaarten van een tweetal Waddensteden: Emden en Leeuwarden

EMVDA, vulgo Embden urbs
Frisie orientalis primaria

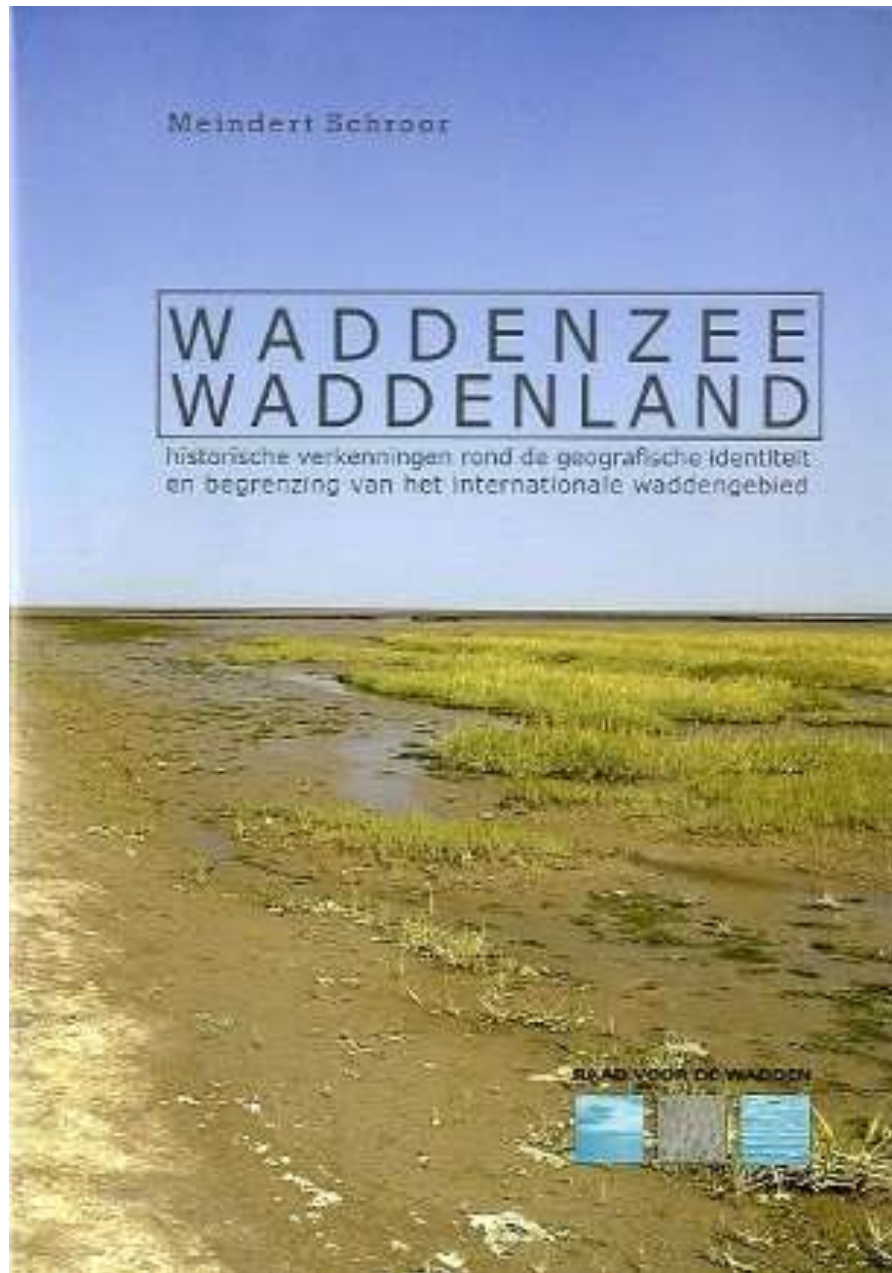
D E N D O L L A E R T

leeuwverden de hooft
stede van Frisia
LEOVERDIA METROPOLIS
FRISIAE. MDLXIII. 1663

Quintessentia per nos in
per. huius
Vice

Dank voor uw
aandacht!